
**КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС. КРИМІНАЛІСТИКА.
СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА**

УДК 343.98 (075.8)

О.О. Шульга,
аспірант Академії адвокатури України**НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
МИСТЕЦТВОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

У статті розглядаються науково-методичні основи забезпечення мистецтвознавчих досліджень. Створена перша спроба систематизованого викладу багаторівневого правового і науково-методичного забезпечення мистецтвознавчих досліджень в Україні, яка побудована на основі матеріалу, який поєднує елементи різних наук, з урахуванням найсучасніших вимог до якості освіти, науки і практики. Здійснена класифікація видів мистецтва. Визначено понятійний апарат культурних цінностей.

Ключові слова: науково-методичні основи, культурні цінності, мистецтво, дослідження, експертиза, судово-мистецтвознавча експертиза.

В статье рассматриваются научно-методические основы обеспечения искусствоведческих исследований. Создана первая попытка систематизированного изложения многоуровневого правового и научно-методического обеспечения искусствоведческих исследований в Украине, которая построена на основе синтезирующего элементы материала различных наук, с учетом самых современных требований к качеству образования, науки и практики. Осуществлена классификация видов искусства. Определены понятийный аппарат культурных ценностей.

Ключевые слова: научно-методические основы, культурные ценности, искусство, исследования, экспертиза, судебно-искусствоведческая экспертиза.

In paper scientific and methodical bases of providing art criticism researches are covered. The first attempt of the systematized statement of multilevel legal and scientific and methodical support of art criticism researches in Ukraine which is constructed on the basis of the material of various sciences synthesizing elements, taking into account the most modern requirements to the quality of education, science and practice is done. Classification of art forms is carried out. A conceptual framework of cultural values is defined.

Keywords: scientific and methodical bases, cultural values, art, researches, examination, judicial and art criticism examination.

Щоб вивчити історичні підвалини науково-методичного забезпечення мистецтвознавчих досліджень, слід визначити їх джерелознавче, правове і наукове забезпечення.

Звичайно, що такий підхід потребує ознайомлення з основами історіографії і джерелознавства правового регулювання культурних цінностей і творів мистецтва (зберігання, переміщення, вивезення, ввезення, повернення, колекціонування, контролю) чинними законодавчими актами України, а також чинними міжнародними конвенціями і угодами, відомчими інструкціями, наказами, директивами тощо. Крім того, необхідно також ознайомитися з основами мистецтвознавства та технології виготовлення різних видів культурних цінностей, творів мистецтва, з методиками атрибуції та експертизи предметів історичного та культурного

значення, особливо із сучасними методами і методиками мистецтвознавчої експертизи, експертизи культурних цінностей і митної експертизи.

Для реалізації поставленого завдання в освітній, науковій і практичній діяльності необхідно знати: 1) особливості правового регулювання виробів мистецтва як культурних цінностей (зберігання, переміщення, колекціонування); 2) види і жанри предметів історичного та культурного значення; 3) загальні класифікаційні ознаки різних видів виробів мистецтва як культурних цінностей; 4) технологічні особливості процесу створення виробів мистецтва; 5) сучасні неруйнівні засоби, методи, методики і технології експертизи та експрес-аналізу виробів мистецтва; 6) порядок контролю зберігання, колекціонування, переміщення виробів мистецтва; 7) як правильно описувати, кваліфіковано реєструвати і вміти ідентифікувати надані для дослідження та контролю вироби мистецтва [9, с. 11–12].

Таким чином, у цьому дослідженні здійснена перша спроба систематизованого викладу багаторівневого правового і науково-методичного забезпечення мистецтвознавчих досліджень в Україні, яка побудована на основі синтезуючого елементи матеріалу різних наук, з урахуванням найсучасніших вимог до якості освіти, науки і практики. Оскільки нині в Україні не існує жодної концепції правового і науково-методичного забезпечення мистецтвознавчих досліджень, немає опублікованих спеціальних монографій, підручників, посібників, присвячених системному аналізу мистецтвознавчої експертизи, пропонуємо своє бачення концепції науково-методичного забезпечення судово-експертних мистецтвознавчих досліджень [3, с. 250].

Звичайно, ми усвідомлюємо ступінь вимогливості та ризику, оскільки концепція науково-методичного забезпечення судово-експертних мистецтвознавчих досліджень потребує комплексного багаторівневого поєднання знань із різних галузей права (цивільного, митного, інтелектуального тощо), мистецтвознавства, історіографії, джерелознавства, товарознавства, криміналістики, судової експертології тощо.

Архітектоніка концепції науково-методичного забезпечення судово-експертних мистецтвознавчих досліджень структурно складається з трьох основних розділів: Розділ I “Теоретичні основи дослідження судово-мистецтвознавчої експертизи” (1.1. Історіографія та динаміка розвитку судово-мистецтвознавчої експертизи, 1.2. Судово-мистецтвознавча експертиза: основні поняття та категорії); Розділ II “Науково-методичні основи судово-мистецтвознавчої експертизи” (2.1. Предмет, об’єкт та завдання судово-мистецтвознавчої експертизи, 2.2. Класифікація методів судово-мистецтвознавчої експертизи, 2.3. Загальні та окремі методики судово-мистецтвознавчої експертизи); Розділ III “Організація проведення судово-мистецтвознавчих експертиз у кримінальному судочинстві” (3.1. Залучення експерта для проведення судово-мистецтвознавчої експертизи в кримінальному судочинстві, 3.2. Особливості проведення діагностичних судово-мистецтвознавчих експертиз).

Системний аналіз судово-експертних мистецтвознавчих досліджень, сформульований у зазначеній вище концепції, потребує висвітлення сутності поняття “культурні цінності”.

Слід зазначити, що чинне вітчизняне і міжнародне законодавство достатньо всебічно трактує визначення поняття культурних цінностей.

Визначення культурних цінностей сформульовано у Законі України від 21.09.1999 № 1068-XIV “Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей” (далі – Закон). Воно враховує найперше використання цього терміна, яке сформульоване в Гаазькій конвенції ЮНЕСКО “Про охорону культурних

цінностей у випадку збройного конфлікту” (від 14.05.1954), а також і Римській конвенції ЮНІДРУА “Про міжнародне повернення викрадених чи нелегально вивезених культурних цінностей” від 24.06.95, до якої Україна приєдналася у 1998 р. У ст. 1 Закону зазначено, що “культурні цінності – об’єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні, відповідно до законодавства України” [16].

Таким чином, визначення поняття “культурні цінності” як у різних міжнародних актах, так і в Законі майже повністю збігаються і лише дещо більш конкретно деталізує перший варіант такого визначення, яке сформульоване в Гаазькій Конвенції ЮНЕСКО 1954 р. Так, відповідно до положень Конвенції ЮНІДРУА “Про міжнародне повернення викрадених чи нелегально вивезених культурних цінностей” слідує, що “культурними цінностями є такі цінності, що з релігійних або світських причин важливі для археології, вивчення доісторичної доби, історії, літератури, мистецтва чи науки та належать до однієї з категорій, перелічених у Додатку до цієї Конвенції” [10].

Порівняння переліку культурних цінностей, які наведені в Додатку до Конвенції ЮНІДРУА [10] із відповідним переліком у ст. 1 Закону та в Інструкції Міністерства культури та мистецтв України від 09.07.2002 № 571/6859 “Про порядок оформлення права на вивезення, тимчасове вивезення культурних цінностей та контроль за їх переміщенням через державний кордон України” свідчить про те, що існують сталі міжнародні стандарти і норми, на які спирається українська система правового регулювання переміщення культурних цінностей через державний кордон України [19].

Закон у визначенні поняття “культурні цінності”, безумовно, враховує визначення міжнародної конвенції, але дещо уточнює, а іноді й деталізує сам перелік об’єктів, що вважаються культурними цінностями. У наведеному нижче тексті Закону такі уточнення й розбіжності порівняно з Конвенцією ЮНІДРУА виділено жирним шрифтом.

У ст. 1. Закону зазначено, що культурні цінності – об’єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України, а саме:

- оригінальні художні твори живопису, графіки та скульптури, художні композиції та монтажні з будь-яких матеріалів, твори декоративно-прикладного і традиційного народного мистецтва;
- предмети, пов’язані з історичними подіями, розвитком суспільства та держави, історією науки і культури, а також такі, що стосуються життя та діяльності видатних діячів держави, політичних партій, громадських і релігійних організацій, науки, культури та мистецтва;
- предмети музейного значення, знайдені під час археологічних розкопок;
- складові частини та фрагменти архітектурних, історичних, художніх пам’яток і пам’яток монументального мистецтва;
- старовинні книги та інші видання, що становлять історичну художню, наукову та літературну цінність, окремо чи в колекції;
- манускрипти та інкунабули, стародруки, архівні документи, включаючи кіно-, фото- і фонодокументи, окремо чи в колекції;
- унікальні та рідкісні музичні інструменти;
- різноманітні види зброї, що мають художню, історичну, етнографічну та наукову цінність;

- рідкісні поштові марки, інші філателістичні матеріали, окремо чи в колекції;
- рідкісні монети, ордени, медалі, печатки та інші предмети колекціонування;
- зоологічні колекції, що становлять наукову, культурно-освітню, навчально-виховну або естетичну цінність;
- рідкісні колекції та зразки флори і фауни, мінералогії, анатомії та палеонтології;
- родинні цінності – культурні цінності, що мають характер особистих або родинних предметів;
- колекція культурних цінностей – однорідні або підібрані за певними ознаками різнорідні предмети, що, незалежно від культурної цінності кожного з них, зібрані разом, становлять художню, історичну, етнографічну чи наукову цінність [16].

Проведений вище аналіз концептуальних засад порядку правового регулювання мистецтвознавчих досліджень культурних цінностей дозволяє сформулювати науково-методичні засади. При визначенні науково-методичних основ мистецтвознавчих досліджень слід виходити з того, що згідно зі ст. 54 Конституції України культурна спадщина охороняється законом. Держава забезпечує збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність, вживає заходів для повернення в Україну культурних цінностей народу, які знаходяться за її межами [11].

У зв'язку з цим, О.Л. Калашникова справедливо зазначає, що згідно з положеннями чинного законодавства наше знайомство з культурними цінностями слід починати саме з таких об'єктів матеріальної та духовної культури, які мають художнє значення, тобто з виробів мистецтва, тим більше, що вони найчастіше стають об'єктами контрабандного перевезення через митний кордон України, а окрім того, саме вони мають історичне, культурне, етнографічне та наукове значення, втілюючи всі типологічні ознаки визначеного у Законі України і міжнародних правових актах поняття культурні цінності [9, с. 16].

У літературі відомі різноманітні підходи дослідників до аналізу сутності поняття і видів мистецтв, що і зумовило існування в мистецькій науці декількох класифікацій.

Очевидно, що першою і найпоширенішою та визнаною багатьма дослідниками є класифікація, яка поділяє всі види мистецтва на просторові та часові.

До просторових мистецтв належать ті, що розгортаються у просторі:

- архітектура;
- скульптура;
- живопис.

Часові – це мистецтва, які існують у часі, а саме:

- музика;
- міміка (театр);
- поезія (література).

Достатньо оригінальною є друга класифікація мистецтва. Ця класифікація пов'язана з мистецькими засобами, методами, технологіями. Відповідно до засобів, методів і технологій створення є такі види мистецтв:

- прямі, або безпосередні;
- непрямі, або опосередковані.

Безпосередні – це такі мистецтва, для створення яких вистачає тільки тіла (голосу) людини. До них належать:

- музика (спів);

- міміка (танок, театр);
- поезія (література).

Опосередковані мистецтва потребують для їх створення використання відповідних засобів, матеріалів та інструментів. Опосередкованими видами мистецтва є:

- архітектура;
- скульптура;
- живопис.

Третя класифікація мистецтв – відповідно до кількості реальних вимірів, у яких розгортаються конкретні форми мистецтва, визначають їх таким чином:

- двовимірні мистецтва – це живопис (одновимірних мистецтв не існує);
- тривимірні – це архітектура, скульптура;
- чотиривимірні – це поезія, музика, міміка [9, с. 16–17].

Нині науковці вже виокремили восьмивимірні і двадцяти чотирьох вимірні мистецтва. Але ці види потребують ще ґрунтовних наукових досліджень [1–8; 12; 13].

У чинному законодавстві чітко вказано, що для визначення сутності характерних ознак виробів мистецтва слід залучати фахівців (експертів-криміналістів, архітекторів, художників, митців, мистецтвознавців тощо). Зокрема, у ст. 65 Митного кодексу України зазначається, що в разі потреби для участі у здійсненні митного контролю можуть залучатися спеціалісти та експерти. Як правило, це здійснюється керівниками митного органу чи іншого правоохоронного органу (прикордонної чи фіскальної служби тощо) або їх заступниками за погодженням із керівниками підприємств, установ, організацій, де працюють спеціалісти чи експерти конкретної спеціалізації [6].

Крім того, у ст. 11 “Державна експертиза культурних цінностей” Закону теж зазначається, що заявлені до вивезення (тимчасового вивезення) та повернуті після тимчасового вивезення культурні цінності підлягають обов’язковій державній експертизі [16]. Порядок проведення державної експертизи культурних цінностей та розміри плати за неї затверджуються Кабінетом Міністрів України [15]. Таким чином, законодавець чітко визначає порядок залучення фахівців до здійснення відповідних пізнавальних функцій.

Водночас відмова фізичної чи юридичної особи, яка порушила клопотання про вивезення (тимчасове вивезення) культурних цінностей, подати на державну експертизу заявлені до вивезення культурні цінності розглядається як відмова заявника від їх вивезення.

У разі, якщо результат державної експертизи дає підстави для занесення заявленої до вивезення культурної цінності до Державного реєстру національного культурного надбання, матеріали експертизи передаються відповідному центральному органу виконавчої влади, незалежно від того, чи дала згоду особа, яка порушила це клопотання.

Виходячи із зазначеного вище, можна зробити такі висновки і пропозиції:

1) особлива роль у криміналістичному забезпеченні розслідування злочинів у сфері мистецтва належить судово-мистецтвознавчій експертизі;

2) теоретичні основи судово-мистецтвознавчої експертизи структурно складаються з таких елементів: а) поняття судово-мистецтвознавчої експертизи; б) предмета судово-мистецтвознавчої експертизи; в) завдання судово-мистецтвознавчої експертизи; г) об’єктів судово-мистецтвознавчої експертизи та їх класифікації; г) місця судово-мистецтвознавчої експертизи в системі судових експертиз та їх класифікація;

3) правові основи судово-мистецтвознавчої експертизи включають вітчизняне та міжнародне законодавство;

4) методичні основи судово-мистецтвознавчої експертизи містять: а) класифікацію методів судово-мистецтвознавчої експертизи; б) конкретні методики проведення судово-мистецтвознавчої експертизи творів мистецтва;

5) слід виділити такі основні категорії кримінальних проваджень (“Art crimes”), які потребують обов’язкового проведення судово-мистецтвознавчої експертизи: а) крадіжка виробів мистецтва і антикваріату; б) розкрадання творів мистецтва з музеїв і приватних колекцій; в) розкрадання з місць археологічного значення; г) шахрайства у сфері мистецтва; г) вандалізм; д) контрабанда культурних цінностей; е) знищення чи пошкодження пам’ятників історії і культури; є) порушення авторських прав; ж) спроби неповернення в Україну предметів художнього, історичного і археологічного значення; з) незаконний обіг зброї; к) поширення порнографічних матеріалів або предметів;

6) назріла необхідність створення спеціальних експертних підрозділів із проведення судово-мистецтвознавчої експертизи в державних судово-експертних установах України;

7) необхідно приступити до розробки методик проведення судово-мистецтвознавчої експертизи як багатоаспектних комплексних досліджень;

8) доцільно розробити програми підготовки і підвищення кваліфікації експертів-організаторів, а також мистецтвознавців, які беруть участь у проведенні експертних досліджень [1–8; 12; 13].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Бахін В.П.* Криміналістика : курс лекцій / В.П. Бахін, І.В. Гора, П.В. Цимбал. – Ірпінь : Академія ДПС України, 2002. – 140 с.

2. *Біленчук П.Д.* Культурні цінності як об’єкт криміналістичних обліків / П.Д. Біленчук, О.О. Шульга // Актуальні питання техніко-криміналістичного забезпечення кримінальних проваджень. Матеріали круглого столу (22 листопада 2013 р., м. Київ). – К. : НАВС ННПФЕК, 2013. – С. 32–34.

3. *Біленчук П.Д.* Експертна служба України : історіографія, джерелознавство, методологія, практикологія : монографія / П.Д. Біленчук, Г.О. Стрілець, О.О. Шульга. – Київ : Beezone, 2016. – 292 с.

4. *Біленчук П.Д.* Консолідований порівняльно-аналітичний аналіз мистецтвознавчих досліджень в Україні : правове і науково-методичне забезпечення / П.Д., Біленчук О.О. Шульга // Порівняльно-аналітичне право – електронне наукове фахове видання юридичного факультету ДВНЗ “Ужгородський національний університет”. – 2016. – № 4. – С. 180–183.

5. *Біленчук П.Д.* Науково-методичне забезпечення органів судочинства у сфері охорони й захисту інтелектуальної власності в умовах глобалізації / П.Д. Біленчук, О.О. Шульга // Юридичний науковий електронний журнал – електронне наукове фахове видання юридичного факультету ДВНЗ “Запорізький національний університет”. – 2016. – № 5. – С. 97–100.

6. *Біленчук П.Д.* Особливості фіксації ходу і результатів процесуальних дій та проведення криміналістичних досліджень у кримінальному судочинстві: інтелектуальна власність, культурні цінності, соціально-комунікаційна індустрія, міжнародне співробітництво. Спецкурс / П.Д. Біленчук, О.О. Шульга // Аудіовізуальна психофізіологічна діагностика людини: історія, теорія, практика : монографія. – К. : IFIE, 2013 – С. 306–323.

7. *Біленчук П.Д.* Особливості фіксації ходу і результатів процесуальних дій та проведення криміналістичних досліджень у кримінальному судочинстві: інтелектуальна власність, культурні цінності, соціально-комунікаційна індустрія, міжнародне співробітництво. Спецкурс / П.Д. Біленчук, О.О. Шульга // Криміналістика : підручник. – К. : Дакор, 2014. – с. 449–462.

8. *Гора І.В.* Криміналістика : посіб. для підготов, до іспитів. / І.В. Гора, А.В. Іщенко, В.А. Колесник. – 2-е вид., допов. та переробл. – К. : вид. ПАЛИВОДА А.В., 2004. – 236 с.

9. *Калашникова О.Л.* Основи мистецтвознавчої експертизи та вартості оцінки культурних цінностей : підручник / О.Л. Калашникова. – К. : Знання, 2006. – 479 с.

10. Конвенція ЮНІДРУА щодо викрадених або незаконно вивезених культурних цінностей УНІДРУА від 24 червня 1995 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_590.

11. Конституція України. – Харків : Фоліо, 2008. – С. 19–33.
12. Кофанова О.С. Теоретичні та практичні аспекти використання спеціальних знань при розслідуванні злочинних посягань на культурні цінності : автореф. дис. канд. ... юрид. наук : 12.00.09 / О.С. Кофанова. – К. : Академія адвокатури України, 2011. – 18 с.
13. Криміналістика. Академічний курс : підручник / Т.В. Варфоломеева, В.Г. Гончаренко, В.І. Бояров та ін. – К. : Юрінком Інтер, 2011. – 504 с.
14. Митний кодекс України. – Харків : Видавництво “Право” .
15. Порядок вивезення за межі України державних нагород з дорогоцінних металів та/або дорогоцінного каміння : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 червня 2001 року № 677 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/677-2001-%D0%BF>.
16. Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей : Закон України від 21 вересня 1999 року № 1068-XIV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). –1999. – № 48. – Ст. 405.
17. Про затвердження зразка свідоцтва на право вивезення (тимчасового вивезення) культурних цінностей з території України : Постанова Кабінету Міністрів України від 20 червня 2000 № 984 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984-2000-%D0%BF>.
18. Про зміни та доповнення до порядку контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон України : Лист державної митної служби України від 16 березня 2001 року № 4/09-1308-ЕП [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uazakon.com/document/spart33/inx33032.htm>.
19. Про порядок оформлення права на вивезення, тимчасове вивезення культурних цінностей та контролю за їх переміщенням через державний кордон України : Інструкція від 9 липня 2002 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0571-02>.
20. Про розпорядження культурними цінностями : Лист державної митної служби України від 21 лютого 2001 року № 5/30-794-ЕП [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uazakon.com/document/spart33/inx33996.htm>.
21. Про створення територіальних служб контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон у містах Дніпропетровську і Херсоні : Лист державної митної служби України від 24 вересня 2001 № 11/4-09-7502 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uazakon.com/document/spart24/inx24757.htm>.
22. Щодо направлення зразків свідоцтв на право вивезення культурних цінностей, відбитків штампів та печаток : Лист державної митної служби України від 29 грудня 2000 року № 10/4-5160-ЕП [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uazakon.com/document/spart33/inx33032.htm>.

Отримано 31.01.2017